

ԵՌՄՈՍ

Օ Ր Ա Գ Ի Ր Ը Ն Տ Ա Ն Ե Կ Ա Ն

Թ Ի Ի 21.

1859

Բ. ՀԱՏՈՐ

ՅԵՒՈՑ ԽՂԻԿԸ
ԿԱՐ
ԳԻՊՈՒՐԿ

Տէր, գթած տէր, գոչեց բերդապահն արտասուալից աչքը: «Ներեցէք ինձի որ ձեր հին դժբախտութեան վրայ նորն աւելցնելու համար եկած եմ: Իմ պատգամաւորութեանս նիւթը զձեզ չզարհուրեցնէ: Գիպուրկի ամրոցը բոցերու մէջն է, Գիպուրկ ածիւն գառ-

նալու վրայ է,:

Խրօք ալ Գուռնո չզարհուրեցաւ: Պատգամաւորին առջեւ լուռ ու անշարժ կը կենար եւ աշուրները գետինը սեւեւած էր: Կարծես թէ նոր դժբախտութեանանդգայ եղած էր: Որովհետեւ իր հարսին մահուան վտանգի մէջ տատանած ատենը, ինք ուրիշ բաներու, նոյն իսկ բոլոր աշխարհքի համար անդգայ եղած էր:

«Սեծագոր Աստուած, գոչեց Գուռնո վերջապէս ծանր երազէ մ'արթննալով. «Ծածուկ պահուած ասպետն արգեօք ինչ եղաւ, հանգուցեալ հօրս բարեկամն ինչ վիճակի մէջ է: Գեռ կապրի, արգեօք աղատած է,:

«Աստուծով կ'ապրի, պատասխանեց Ռուբերտն, «որովհետեւ ես զինքը բոցերով պատած ամրոցէն դուրս հանեցի,:

Հիմակ ո՞ր է, ապահով տեղ է, կը հարցընէր Գուռնո միշտ անձկութիւնն աւելնալով:

«Հիմակ ո՞ր ըլլալը, պատասխանեց Ռուբերտ այլալուծեամբ, գթած տէր, ես չեմ կրնար ձեզի ըսել: Ես զինքն ամրոցէն ազատելէս ետքը անտառ փախաւ, եւ ես ձիովս հոս ածապարեցի, որ աս դժբախտ դէպքը ձեզի իմացնեմ,:

«Ո՞ր երկինք, ասի դժբախտ բան է, գոչեց Գուռնո զարհուրանօք: «Վերջի դժբախտութիւնը միւս-

ները դերաղանցեց: Հայրս մեռնելու ատենը՝ ան պահուած ասպետին վիճակն ի մասնաւորի ինձի յանձնեց: Եւ թէ որ 20 տարի անանկ զգուշութեամբ պահուէն ետքն իմ անհոգութեամբս եւ յանցանօքս թշնամեացը ձեռքն իյնայ եւ անոնց կատաղութեան զոհ ըլլայ, ես ինչպէս կրնամ Աստուծոյ պատասխան տալ: Ո՞ր Ռուբերտ իմ բանս բուսած է,:

Ռուբերտ աչքերը խոնարհեցուց ու ընեց: «Մի, Ռուբերտ դուն պէտք չէիր ասանկ ընել, կ'ըսէր Գուռնո քաղցրութեամբ, «եւ քեզի յանձնուած ասպետը պէտք չէիր ընանել: Ան ատեն ինձի ունեցած հաւատարմութիւնդ անեզր եղած կ'ըլլար: Գիտնալու ըլլայիր որ ինձի յանձնուած ասպետին վրան աւելի հոգ ունիմ քան թէ մայրենի ամբողջս վրայ, ստուգիւ այլազգ կը գործէիր: Անոր համար, վաղէ, սիրելի՛ Ռուբերտ, ածապարէ, որչափ կրնաս շուտով ետ դարձիր եւ մեր խնամոց յանձնուած ասպետը շրջակայ անտառներու, լեռներու վրայ փնտռէ: Զինքը գտնելու ըլլաս նէ, անոր հետ մէկտեղ գաղտնի ճամբաներով Հելուէտիա Գոկկէնպուրկ դքսին քովը փախէք, անոր քով ստուգիւ ապահով ապաւեն մը կը գտնէք: Բայց չուտ ըրէ, սիրելի Ռուբերտս, ածապարէ, ապա թէ ոչ ամէն բան կորսուած է,:

«Բայց տէր, դուք ալ ինձի հետ մէկտեղ պորոզ ամրոցին չէք վաղեր, կը հարցընէր ծեր բերդապահը, եւ անհանդարտ սրտով պատասխանին կը սպասէր:

«Ես քեզի հետ, եւ աս վայրկենիս մէջ, կը հարցընէր Գուռնո. «Ո՞չ տէր Աստուած, կարելի բան է, երբոր հարսս մահուան անկողնոյ մէջ կը պառկի,:

«Իարի եւ սիրելի տէր, կ'ըսէր Ռուբերտ արտասուօք, «անշուշտ աս մեծ կարօտութեան մէջ զմեզ առանձին չէք թողուր: Ամէնքս ալ զինաւորած եւ պատերազմի պատրաստ ենք, միայն առաջնորդ մը կը պակսի: Եւ դուք զմեզ ասանկ թողուլ կ'ուզէք,:

«Ես անգամ աղնիւ Ռուբերտ, կը պատասխանէր Գուռնո այլալուծեամբ, «աս անգամ վրաս յոյս մի դնէք: Աս վայրկենիս մէջ պատերազմի հրամանատար ըլլալու վիճակի մէջ չեմ: Եւ համարելով թէ արիութեամբ ձեզի առաջնորդ ալ ըլլամ, պզտիկ

գունդ մը ֆէֆէ անհամար դատաւորաց առջին ինչ կրնայ ընել: Որովհետեւ ամբոցս պրոդներն անոնք են: Ես ալ, իմ բոլոր մարդիկներս ալ ձեռքով դրուած մահուան կը դիմենք: Ես իմ կենացս վրայ հոգ չունիմ, բայց հպատակացս կենանքն ինծի ազնիւ է: Չէ, սիրելի Ռուբերտ, հպատակացս կենացը կորուստը ես վրաս չեմ առնուր: Ֆէֆէ դէմ, առանց պատրաստութեան եւ առանց ուրիշ օգնութեան մը պատերազմ բանալը, խենթութիւն է: Բարի Ռուբերտ գուն առանձին գնա՛ բարեկամական ողջոյն եւ իմ ներքին շնորհակալութիւնս հպատակացս իմացուր, զիրենք տեղերնին խաւրէ, եւ միակ հոգի մեզի յանձնուած ասպետն ըլլայ: Ռուբերտ գուն ասանկ ըրէ, եւ մնացածն Աստուծոյ թող, որ մը պիտի գայ որ Աստուծոյ վրէժն ան պրոդներուն ու աւազակներուն վրայ պիտի գայ:

Որովհետեւ Ռուբերտ տեսաւ որ տէրն իրաւունք ունէր, ալ չստիպեց, այլ հնազանդեցաւ եւ հեռացաւ:

Գունո գառն սրտիւ նորէն հիւանդին խուցը մտաւ եւ նոյն վայրկենի մէջ Ալիզա վերջին շունչը կու տար: Իր անմահ ու սուրբ հոգին, ասպականացու կեղեւը թողուցած եւ առ Աստուած թռած էր:

Գունոյին ցաւն ու կսկիծը ստորագրելու ձեռք զարնելը, պարապ ձեռնարկութիւն մըն է: Ո՛վ որ կրնայ ինք զինք անոր վիճակի մէջ կատարեալ երեւակայել, այնպիսին կարող է նաեւ Գունոյին ցաւոցը մեծութիւնն զգալ:

Գ Լ Ո Ի Խ Ժ Զ.

Գունոյին ներքին պատերազմն ու յայտնութիւնը:

Ալիզային թաղումը հանդիսաւոր էր, եւ անոր վրայ շատ անկեղծ սիրոյ եւ շնորհակալութեան արցունքներ թափած էին: Հանգուցելոյն համար՝ որովհետեւ ամենէն կը սիրուէր ու կը յարգուէր, ամէնքն ալ կու լային: Բայց լացողներուն մէջ Գունո Գիպուրկին պէս դժբախտ մը չկար: Գունո լուռ եւ առանց արտասուաց, դադաղին ետեւէն մինչեւ ընտանեաց գերեզմանը գնաց: Անկէ ամենուն հեռանալէն ետքը, հոն լուռ ու մունջ ծուռը դրաւ: Բոլորտիքն ամէն բան խաղաղ էր, զինք խռովող չկար, բայց եթէ իր ծոցը կրած տաժանելի ցաւերը: Սիրտն անանկ կը նեղուէր, որ կը կարծէր թէ ցաւէն պիտի ճաթէր: Աւերջապէս ցաւերը մեղմացնող արցունքը, Գունոյին ալ ողորմեցաւ, եւ իր ընկճուած սիրտը թեթեւեցուց:

Ա՛յլուէր գունատեալը հեղ մ'ալ տեսնել եւ անկէ ետքը ան կողմերէն փախչիլ որպէս զն նորէն գալու վախ չըլլայ: Գողացող ձեռքով դադաղը բացաւ, բայց անդամոցը վրայ սարսուռ կը քալէր: Որովհետեւ բացած ատենը անանկ զարհուրելի գարշահոտութիւն մը կը բուրէր, որ անմիջապէս զարհու-

րելով գոցեց եւ նոյն տեղը թող տալով դէպ ի ամբողջին կողմերը փախաւ:

Արագաբայլ ձիուն վրայ նստած, եւ կոտրած սրտով, անտառներու, դաշտերու ու լեռներու վրայէն կը վազէր, կարծես թէ հըր թշնամիէ մը կը փախէր: Մինչեւ հիմակ երկրաւոր իրաց անցաւոր ըլլալուն ու գեղեցկութեան դիւրաւ թարշամբուն փորձն այնպէս չէր առած ինչպէս աս օրերս: Աշխարհքին ամէն բանն իրեն զգուանք կը պատճառէր: Բոլորտիքն եղած ամէն բանը, կանանչ տերեւը, աճած ցորենը, ծառերը, ծաղիկները վերջապէս ամէն առարկայ իրեն մահացանցու ըլլալը յիշեցնէր: Գունո ցաւալից կենաց դառն բաժակը խիստ շատ խմած եւ դառնացած ըլլալով մահ կը փնտռէր:

Վեղեցիկ դաշտերէ, հովանաւոր անտառներէ եւ սիրուն ձորերէ կը ձիավարէր, բայց բնութեան բոլոր գեղեցկութենէն համ չէր առնուր եւ անզգայ եղած էր: Աչքերը գոյնզգոյն դաշտաց, պտղալից պարտիզաց եւ բեղմնաւորեալ արտերու փակուած էին, ականջը թռչնոց գեղգեղանաց իլացած էր: Ա՛հ, ութը օր յառաջ նոյն կողմերէն ձիավարած ատենը բնութիւնն իրեն ինչպէս տարբեր կ'երեւար: Ան ատեն ամէն բան իրեն կը ծիծաղէր, ամէն բան երիտասարդական կենանք կը շնչէր, եւ Աստուծոյ փառքն իրեն կ'աւետէր: Բայց հիմայ բոլորովին տարբեր էր: Զինքը չըզպատող բոլոր առարկաները մեռեալ կ'երեւային: Գեղեցիկ եւ զարդարուն բնութիւնն իրեն ամայի տաճարի մը պէս կու գար, որուն մէջ հին փառաւորութիւններէն ու զարդերէն հաղիւ հետք մը միայն մնացած ըլլայ:

Աս յանկարծական փոփոխութիւնն ուստի էր. նոյնը Գունոն չըզպատող արտաքին առարկաներէն չէր, ուստի եւ ամենեւին արտաքուստ չըլլալով միայն իր ներսէն կրնար ըլլալ: Բնութիւնն իր առջի անփոփոխ գեղոյն մէջ կը փայլէր, բայց իր սիրտն ու իր զգածմունքը յառաջուանը չէր: Իր արտաքոյ կարգի սուգը, զգածմունքը բոլոր գեղեցկութեան անզգայ ըրած էր: Թէ ինչ բան իր վերալից սրտին կրնար քաղցր բաղասամ ըլլալ, բնաւ չէր կրնար մտածել: Ի՞նչպէս դժուար է, նոյն իսկ բարի սիրտ մը ծոցերուն մէջ կրողներուն՝ վիշտ, զրկում, նեղութիւն կրած ատեննին՝ ուղիղ ճամբէն չէղելով, վստահութիւննին Աստուծոյ վրայ դնել: Տկար, երկրաւոր մարդը, նոյն իսկ չկարծած ատենը, անտարբերութեան եւ տգիտութեան, վստահութեան եւ անվստահութեան մէջ եղած նեղ ճամբէն դուրս կը խոտորի: Բայց ցաւոց եւ տառապանաց մէջ ընդ զԱստուած յիշելը, նորէն ուղիղ ճամբան կը մտնէ, եւ մանկական վստահութեամբ թոյլ կու տայ որ Անոր ամենակարող աջը զինքը վարէ:

Բայց ո՞ր մահացանցուն իր կենացը ճամբուն մէջ արգելքներ ունեցած չէ: Երանի՛ անոր որ այսպիսի դէպքերն ի բարին կը գործածէ: Գունո կը տատամսէր, որովհետեւ փորձութեան բազումն իրեն խտրու-

զարկած էր. բայց աս ճգնաժամի մէջ մատրան մ'առ-
ջեւէն կ'անցնէր, «Կեցիր», գոչեց ձայն մը կրծոցը
մէջ. «Ներս մտիր ու աղօթէ»:

Չիռն սանձը քաշեց, վար իջաւ եւ ներս մտաւ:
Առանձին եւ խաղաղ Աստուծոյ տան մէջ մտած
ատենը սուրբ երկիւղ մը իր ներսը թափանցեց: Իր
մտացը մէջ սեւ պատկերներու հետ՝ ուրախալիներն
ալ սկսան խառնուիլ: Իրեն անանկ կու գար իբր թէ
ծնողացը լուսաւորեալ հոգիներն իր բոլորտիքը կը
պտըտին: Եւ աս նշանաւոր վայրկենին մէջ մօրը վերջի
խօսքերն ականջը կը հնչէին, «Սիրելի Գունո հար-
ցըդ բարեպարիշտ հաւատքը միշտ պահէ եւ քեզի հա-
մար Աստուծոյ, կրօնէն եւ առաքինութենէ վեր բան
չըլլայ»:

Հարգական երկիւղեւ մինչեւ խորանին աստի-
ճանները յառաջացաւ, հոն ծունր դրաւ, ձեռքերը
միացուց եւ սկսաւ արտասուախառն աղօթել. աղօթքը
ամպերէն վեր բարձրանալով Աստուծոյ աթոռը հասան,
եւ անկէ իր սրտին վրայ մխիթարութիւն, քաջալերու-
թիւն եւ զօրութիւն իջեցուց: Աղօթքէն ետքն ինքզինքը
բոլորովին տարբեր զգաց: Աստուծոյ վստահելով եւ
զինքն անոր կամացը համակերպելով, եւ ոգւոյ
քաջալերութեամբ ոտք ելաւ: Զգածմունքը զուարթա-
ցած էր, հիմայ կը կարծէր որ ծնողացն ու Արիւղային
ոգիներն երեսէն վեր կը ծիծաղէին, եւ բոլորովին
տարբեր մարդ եղած, Աստուծոյ տնէն դուրս ելաւ: Աս
եղանակաւ Գունո խիստ պատերազմ մ'ունեցաւ, բայց
ինք իրեն վրայ փառաւոր յաղթութիւն մ'ըրաւ:

Օգածմանը զարմանալի փոփոխութիւնը՝ աշ-
խարհքիս բարի մարդ մը, ասպետաց՝ դիւցազն մը,
եւ իշխանին ու հայրենեաց՝ քաջ պաշտպան մը պար-
գեւեց: — Աստ եւ այժմ Գունոն թող կու տանք,
մինչեւ որ քիչ մը վերջը, զինքը իբր քաջ դիւցազն՝
մեծ բանակի մը գլուխն անցած տեսներ:

Գ Ո Ւ Խ Խ Ժ Է .

Ս. Վալենտինի գեղին ազնիւ աղջիկը:

Ս. Վալենտինին ուստագնացութեան տեղը
Գիւպֆելզէնին ստորոտը սիրուն դաշտի մը վրայ է:
Ասկէ քիչ մը հեռու կալուածատէրի մը որսորդին
տունն է: Որսորդն ու Գլաւսը իրարու մերձաւոր
դրացիներ էին: Իրարու հետ եղբայրական սիրով ու
բարեկամութեամբ կ'ապրէին: Ամէն օր իրարու քով
կու գային եւ բարեպաշտական խօսքերով իրարու
չինութիւն կ'ըլլային:

Նոյն ատենուան որսորդը Մարդին կը կոչուէր,
եւ եղբայր Գլաւսին պէս, ամենէն իբր բարեպաշտ
եւ առաքինի ճանչցուած էր: Ինք ամուսնացած չէր,
եւ գրեթէ յիսուն տարեկան էր: Ամէն մարդ զինքը
այրի կը համարէր, եւ ինքն ալ բանին ասանկ ձեռք
տալուն համար կը լռէր: Յառաջագոյն առաքինի կնիկ
մ'ունէր որ իր տան բաները կը հոգար, բայց քանի
մը տարի էր որ արդէն գերեզմանի մէջ կը հանգ-

չէր: Հիմա տան բաները հոգացողը չափահաս աղ-
ջիկն էր: Բոլոր գեղի մէջ ոչ ոք կը տարակուսէր
աս աղջկան անոր զաւակն ըլլալուն վրայ:

Մարդինին ոգեզաւակը խելացի, յաջողակ եւ
առաքինի աղջիկ մըն էր եւ Մարիամ կը կոչուէր:
Ինք զՄարդին իրեն հայրը կ'անուանէր, թէպէտ գի-
տէր որ իր հայրը չէր այլ բուն հայրը շատոնց մեռած
էր: Մայրն ալ՝ զօր հաղիւ հայրը յիշելուն չափ կրնար
երեւակայել, մի եւ նոյն ատենը մեռած էր: Բայց
Մարիամ աս բանս իբր գաղտնիք ծոցը կը պահէր:

Մարիամ իր հասակին մինչեւ չորրորդ տարին,
Մարդինին առաքինի եւ բարեպաշտ Կատարինէ տան-
տիկինը իր մայրը կ'անուանէր: Կատարինէ ալ աս
գեղեցիկ անուան արժանի էր. որովհետեւ ճշմարիտ
որբի մը մայր եղած էր: Մարիամ իր հօր եւ մօր
տեղ բունողներուն բոլոր առաքինութիւններն ու սրտի
բարութիւնները ժառանգած էր: Անոր համար իր
անուցիչ հայրն անանկ կը սիրէր, ինչպէս որ բարի ու
երախտագէտ տղայ մը իր հայրը կը սիրէ: Այսպէս
իր սնուցիչ մօրը յիշատակն ալ ամենեւին մտքէն
չէր ելլեր, եւ որչափ որ կրնար անոր գերեզմանին
ստեպ պոցելութիւն կ'ընէր, կ'աղօթէր եւ ամէն ան-
գամ սիրոյ եւ երախտագիտութեան արցունք կը թա-
փէր: Նոյնպէս զեղբայր Գլաւսն ալ կը յարգէր,
որովհետեւ կրօնի բաներն անկէ սորված էր: Եւ ա-
մէն անգամ անկէ կրօնի վրայ կամ որպիսի եւ իցէ
հոգեւոր խօսք մը լսած ատենը կ'ուրախանար:

Որովհետեւ Մարիամ գեղեցիկ աղջիկ մըն էր՝
Ս. Վալենտին եկողներէն «Գեղեցիկ», անուամբ միայն
ծանօթ էր: Բայց ինք աս անունը սիրով չէր լսեր,
աւելի բարի աղջիկ կ'ուզէր անուանուիլ: Ո՛վ որ
զանի աղէկ կը ծանօնար, եւ բարութիւնը գեղեցկու-
թենէ վեր կը դասէր, այնպիսին նաեւ զանի «բարի»,
անուամբ ալ կը կոչէր: Բարի սիրտ մ'ունէր, եւ իր
հոգեոյն ազնուականութիւնը, մարմնոյն գեղեցկու-
թիւնը կը գերազանցէր:

Գիւպֆելզէն ամիրոցին ածին դարձած սարսափելի
գիշերուրէն քանի մ'օր ետքը, Մարիամ իր սովորու-
թեանը համաձայն, իր այժը Գիւպֆելզէնին ստորոտը
կ'արածէր: Աս այժը իրեն շատ սիրելի էր, որովհե-
տեւ անկէ ամէն օր իրենց հարկաւոր եղած կաթը
կ'ունենար. անոր համար ալ աս օգտակար անասնոյն մեծ
հոգ կը տանէր: Այժին մերձաւոր տեղեր արածուած
ատենը ինք կանանչ խոտին վրայ նստած կը հիւսէր
եւ երբեմն ցած ձայնով հոգեւոր երգ մը կ'երգէր:
Օր մ'ասանկ ընելէն ետքը, աչքը վեր վերցուց եւ
արեգական նայեցաւ եւ տեսաւ որ մանկու վրայ
էր: Յանկարծ ցատքեց տեղէն, որովհետեւ աս ան-
գամ իր այժը բոլորովին մոռցած էր:

Բայց բարի Մարիամ ինչպէս սարսափեցաւ
մնաց երբոր տեսաւ թէ այժը չէր երեւար: Անմիջապէս
լեռնէն վեր վազեց եւ անտառին մէջ մտաւ, անասունը
կը կանչէր, բայց բան մը չէր տեսներ: Իր անհոգու-
թեանը համար, ինք զինքը կը յանդիմանէր:

“Ո՛ր բարերար Աստուած,, կը գոչէր աչքը լեցուելով, “Թէ որ այծս գտնելու չըլլամ ի՞նչ պիտի ընեմ: Հայրս եւ եղբայր Գլաւս իմ անհոգութեան համար ի՞նչ պիտի ըսեն: Անշուշտ ինծի պիտի բարկանան. ի՞նչպէս անհոգ գտնուեցայ: Այսպիսի դժբախտութիւն մը գլուխս եկած չունէր: Բայց ո՞ր գացած կրնայ ըլլալ: Առանց գտնելու տուն չեմ կրնար դառնալ: Թէ որ բոլոր լեռը պտրտելու ըլլամ անշուշտ կը գտնեմ”,:

Մարիամ ասանկ կը մտածէր, եւ միտքը դրած էր որ այծը չգտած տուն չդառնայ: Երթալով ցից լեռնէն վեր կ’ելէր, շատ անգամ կը սահէր, եւ փշերու մէջ ձեռքերն ու ոտքերը կը վիրաւորէր բայց ամենեւին չյուսահատեցաւ: Վերջապէս Գիւպֆելլէն լեռան գագաթը, Գիպուրկի աւերակաց մօտերը հասաւ:

“Ո՛ր ճամբայ մը բռնելու վրայ էր, մէյ մ’ալ Գիպուրկին պրած ամրոցին մօտ մացառներու մէջ այծը տեսաւ:

“Փառք քեզ Աստուած,, գոչեց ուրախութենէն, “վերջապէս գտայ: Դուն ինչո՞ւ ասանկ անպիտանութիւն ըրիր,, կ’ըսէր այծին. կեցիր, պատիժդ պիտի գտնես: Տուն հասածնուս պէս զքեզ ծակը պիտի խոթեմ եւ հօն երկայն աստն պիտի թողում, որպէս զի ուրիշ անգամ չփախչիս: Այս ժամէն աւելի է որ դաշտերու, անտառներու եւ աս լեռան վրայ զքեզ կը փնտռեմ: Դուն զիս շատ աշխատցուցիր, բայց որովհետեւ ասի առջի անգամն է, կը ներեմ”,:

Մարիամ կէս մը բարկութեամբ, կէս մ’ալ ուրախութեամբ ասանկ խօսելով՝ այծին հետ տուն ածապարել կ’ուզէր: Բայց յանկարծ, մերձաւոր պատերէն, տկար հիւանդի մը հեծելու ձայնը լսեց: Վախէն սարսափեցաւ մնաց, որովհետեւ անմիջապէս միտքը ամրոցին ճիւղին ինկաւ: Փախչիլ կ’ուզէր բայց այծը չէր քալէր: Ա՛յ ուզէր առանց այծի փախչիլ, բայց ձայնը քիչ մ’ալ աւելի զօրաւոր լսուեցաւ. “Մեռնելու մօտ խեղճի մը ողորմեցէք”,:

“Ուրեմն հոգեվար մըն է, չէ թէ ամրոցին ճիւղը, ըսաւ Մարիամ կէս ցած ձայնով, եւ վախով ան կողմերուն կը մօտենար: Բայց յանկարծ միտքն ուրիշ մտածմանը մը գալով սկսաւ վախնալ: “Թէ որ խաբէութիւն է նէ,, կ’ըսէր, եւ նորէն ետ կ’ուզէր դառնալ:

“Ս’ի վախնար, մի վախնար,, գոչեց նորէն ձայնը աւերակաց մէջէն. “Ես ճիւղ չեմ, ես քեզի պէս մարդ եմ, բայց դժբախտ մարդ մը: Յիսուսի սիրոյն համար գիթս ինծի”,:

“Հիսուսի սիրոյն համար,, հարցուց Մարիամ զարմանալով. “Յիսուսին սիրոյն համար աղաչեւէդ ետքն այլադ չեմ կրնար ընել, պէտք է որ օգնեմ: Թէ որ ոգի մ’ալ ըլլայիր, չար չէիր կրնար ըլլալ, որովհետեւ ամենասուրբ անուն մը բերանդ կ’առնուս,,:

Աս վերջին խօսքերով աւերակներուն մօտեցաւ, բայց միշտ երկիւղալից քայլերով եւ բաբախող սրտով: Որովհետեւ արեգակը մանեկէն ետքը, բա-

ւական ալ ուշ էր: Ի սկզբան փլած պատի մը վրայէն կը քալէր, եւ անկէ կէս փլած կամար մը տեսաւ: Վախնալով կեցաւ, ծռեցաւ եւ ներս նայեցաւ:

Բայց ի՞նչ տեսնէ աղէկ: Ամրոցին ճիւղը, — չէ, այլ հեծող ծերունի մը, որ տկարացած եւ մեռելի պէս գունատած գետնի վրայ կը պառկէր:

“Նարի աղջիկ,, կ’ըսէր ծերը քաղցրութեամբ. “մի վախնար: Տկար եւ հիւանդ ծեր մը քեզի մնաս մը չեկրնար ընել,,:

Վերջապէս Մարիամ քանի մը քայլ ալ յառաջ երթալու համարձակեցաւ, եւ կամարէն ներս մտնելով կիսամահ ինկած ծերոյն քովը հասաւ: “Ո՛ր, խեղճ եւ դժբախտ ծեր,, գոչեց Մարիամ գորովալից. “Ես ինչպէս եւ ի՞նչ բանով կրնամ քեզի օգնել,,:

“Շնորհք ըրէ, ինծի քիչ մը խմելու ջուր հոգա՛, ծարաւէս պիտի նուաղեմ, կ’ըսէր ծերը:

“Ի՞նչ ըսել է, ծարաւէն նուաղել,, ըսաւ Մարիամ եւ դուրս վաղեց, որովհետեւ գիտէր որ դուրսը ջրհոր կար, բայց յանկարծ միտքն ինկաւ որ աման չունի: Աչքը բոլորտիքը դարձուց եւ մօտերը կոտրած սափորի կտոր մը գտաւ: Ասոր վրայ ուրախանալով առաւ ջրհոր վաղեց, բայց ի՞նչպէս տրամեցաւ, երբ տեսաւ որ ջրհորին անիւը կոտրած էր:

“Տէր Աստուած, ի՞նչ ընեմ, ուստի՞ ջուր գտնեմ,, կ’ըսէր խեղճ աղջիկը. “լեռան վրայ ուրիշ աղբիւր չեմ գիտեր, եւ մինչեւ որ վար դաշտն իջնամ եւ նորէն վեր ելեմ, ծերը կրնայ նուաղել: Ս. Վալենդին դռն ինծի օգնութեան հասիր,,:

Մարիամ չորս կողմը նայեցաւ, այծը աչքին զարկաւ, անով յանկարծ միտքը խորհուրդ մ’ինկաւ: “Փառք քեզ Աստուած,, կը գոչէր ուրախութենէն, “հիմա եղանակը գտայ, խեղճ ծերը նուաղելու վախ չունենայ: Բայց աս խորհուրդն ինչո՞ւ յառաջ միտքս չեկաւ,,:

Անմիջապէս նստեցաւ, այծն առջեւը քաշեց, կոտրած սափորն ալ այծին տակը բռնելով, սկսաւ կաթ կթել, եւ աս գործողութեան ատենը այծին հետ անընդհատ կը խօսէր:

“Հանդարտ կեցիր, սիրուն անասուն, հանդարտ կեցիր: Աս լեռան վրան ելելդ շատ աղէկ ըրած ես եղեր: Հիմա ալ քեզի հետ հաշտուեցայ: Վաղը ասոր համար զքեզ պիտի վարձատրեմ. քեզի համար նոր ծլած ճիւղեր ժողովելով սեղան մը պիտի պատրաստեմ, որ անշուշտ համով պիտի դայ,,:

Աս գործողութեան ատեն ամանը լեցուած էր, Մարիամ ածապարեց եւ ծերին վաղեց, եւ ամանը բերանը բռնելով ըսաւ. “Ահա սիրելի՛ ծեր խմէ, թէ եւ բերածս ջուր չէ, բայց ծարաւդ անցնելու համար բաւական է, աս դեռ նոր կթուած այծի կաթ է,,:

Ծերը շատ ակորժակաւ խմեց:

Խմէ սիրելի՛, խմէ. եւ եթէ բերածս բոլոր խմես նէ ալ, քեզի դարձեալ կը բերեմ, կ’ըսէր Մարիամ:

Ծերն աչքերը վեր վերցուց, ձեռքերը միացուց եւ ըսաւ. “Բարի աղջիկս, Աստուած զքեզ վար-

ձատրէ,։ Աս ըսած ատենը կէս մը մարած աչացը մէջ արցունքը կը փայլէր։

“Լիմակ ի՞նչպէս ես, սիրելի՛ ծեր,։ Տարցուց Մարիամ փափուկ հոգացողութեամբ, եւ իր ճերմակ թաշկինակով ծերոյն աչաց արտասուքը սրբելով։

“Ա՛յլէկ, շատ աղէկ, սիրելի՛ եւ բարի՛ աղջիկս,։ պատասխանեց ծերը։

“Փա՛նք Աստուծոյ,։ ըսաւ Մարիամ եւ այծին վազեց, որ դուրսը դեռ կը ճարակէր, որպէս զի նորէն կթէ։ Քիչ մ’ետքը նորէն դարձաւ, ծերը խմեց եւ ինք զինքն աւելի զօրաւոր կը զգար։

“Ո՛ր բարի աղջիկս,։ ըսաւ նորէն ծերը, “դուն կարօտութեանս մէջ իբրեւ հրեշտակ մ’ինծի խաւրուեցար։ Թէ որ բարեբար Աստուած ինծի օգնութիւն չխաւրէր, աս գիշեր ստուգիւ մեռած էի,։

Հնորհակալ կ’ըլլամ Աստուծոյ,։ կրկնեց Մարիամ, “որ մեր այծը աւ կողմերս մոլորեցաւ։ Աս կարգադրութիւնն ստուգիւ Աստուած ըրած է,։

“Ա՛յնպէս է բարի՛ դուստր, որ դուն Աստուծոյ առաջնորդութեամբն աւ կողմերն եկար, եւ ինծի օգնութեան հասար։ Բայց ո՛հ ... ըսաւ ծերն ու կը հառաչէր։

“Ուրիշ բան մ’ալ կը հրամայե՞ս, սիրելի՛ ծեր,։ Տարցուց Մարիամ վշտակից նայուացքով։

“Ա՛յս հրամայեմ,։ պատասխանեց ծերը։ Ստոյգ է ատեն մը կրնայի հրամայել, բայց ան ատենը շատոնց անցաւ։ Հիմակ աշխարհքիս ամենէն խեղճ եւ ամենէն թշուառ մարդն եմ, որուն բարեբար մարդ մը նոյն իսկ ողորմութիւն չի կրնար ընել։ Ա՛յս, բարի աղջիկս իմ ո՛վ ըլլալս գիտնալու ըլլաս, քովս վայրկեան մ’ալ կենալ չես ուզեր,։ եւ անմիջապէս կը փախչիս,։

“Ո՛վ կրնաք ըլլալ որ ձեզմէ փախչիմ,։ կը հարցընէր Մարիամ զարմացմամբ։ “Ես միայն չար մարդիկն երէ կը փախչիմ, եւ թէ դուք այսպիսի մէկը չէք ձեր բարեպաշտ եւ յարգելի կերպարանքէն կ’իմանամ,։

“Այս մեղաւոր մըն եմ,։ ասոր տարակոյս չկայ բայց չարագործ չեմ,։ կրկնեց ծերը։ “Աստուած իմ վկաս է որ չարագործ չեմ։ Բայց ի վերայ այսր ամենայնի, բարի՛ աղջիկ, չար աշխարհք զիս անանկ կը համարի։ Աշխարհք զիս դատապարտեց եւ մարդկային ընկերութենէ դուրս հանեց, եւ արտաքոյ օրինաց հրատարակեց։ Որովհետեւ ես, չվախնաս բարի աղջիկ, ես ֆէֆէ՛ն դատապարտեալ մըն եմ,։

“Ֆէֆէ՛ն դատապարտեալ,։ Տարցուց Մարիամ եւ վախէն քանի մը քայլ ետ գնաց։

“Դեռ հոս կը կենաս,։ դեռ դատապարտեալ եւ քրտորեալ մէկուն քովէն չե՞ս փախչիր,։ կը հարցընէր ծերը տկար ձայնով։ “Փախի՛ր, փախի՛ր եւ ըսածներդ ու տեսածներդ մէկու մը մի պատմեր,։ ապա թէ ոչ մահուամբ կը պատժուիս։ Դուն դատապարտեալն մը ողորմութիւն ըրիր, եւ ֆէֆէ՛ն աւ բարեբարութիւնը յանցանք կը համարի եւ մահուամբ կը պատժէ։ Փախի՛ր սիրելիս եւ լուէ,։

“Ա՛յս պիտի փախչիմ։ Ե՛ս զքեզ պիտի թողում որ մահուան աւար ըլլաս,։ պատասխանեց Մարիամ

արտասուակից աչօք։ “Աս գործքն ինծի համար անգուժ գործք մը կ’ըլլայ։ Չէ, չէ փախչելէն զիս Աստուած պահէ,։

Մարիամ ծերոյն մօտեցաւ, ծոնցաւ, ձեռքը բռնեց, պագաւ եւ ըսաւ. “Երէ ինծի բարի՛ ծեր թէ որ զքեզ վշտացուցի։ Ես քեզմէ ամենեւին չի վախցայ,։ այլ վախս քիչ մ’առաջ արտաբերած խօսքերէդ էր։ Որովհետեւ աշխարհքիս մէջ ֆէֆէ բառէն զարհուրելի բառ չկայ։ Ո՛հ, ես քեզմէ ինչպէս կրնայի վախնալ,։ երբ որ դուն ասանկ բարեպաշտ ու բարի ես։ Քու անմեղութեանդ վրայ անանկ ստոյգ եմ,։ ինչպէս երկնից վրայ Աստուծոյ մը գոյութեանը։ Դուն ստուգիւ անմեղութեամբ դատապարտուած ասպետ մըն ես,։ որոնցմէ հիմակուան ատենս,։ ինչպէս հայրս ինծի պատմած է,։ աշխարհքիս մէջ շատ կան։ Ո՛ր խեղճ եւ դժբախտ մարդ ինչպէս կը ցաւիմ վրագ։ Դուն պէտք է որ մահուանէ ազատիս բայց ի՞նչպէս ընեմ որ աւ բանս գլուխ հանեմ,։

“Ո՛ր սքանչելի՛ դուստր,։ գոչեց ծերը սրտանց շարժելով. ֆէֆէ՛ն դատապարտեալ մը փրկելու համար ծաղկահասակ կեանքդ վտանգի մէջ կ’ուզես զնել։ Ստուգիւ աւ աստիճանի արիութիւն ու բարեսրտութիւն աղջկան մը վրայ չէի կարծեր։ Դուն երկրաւոր մը եղած պիտի չըլլաս,։ այլ հրեշտակ մը,։ Աս խօսքերն արտաբերած ատենը սիրտը շարժելով,։ տկարացած աչքերէն արտասուքն՝ այտերուն վրայ,։ անկէ ալ երկիր կը վազէին։

“Չէ,։ բարի՛ դուստր,։ յառաջ տարաւ ծերը, “չէ դուն պէտք չես ասանկ ընել,։ դուն դեռ շատ ծաղկահասակ,։ շատ բարեսիրտ եւ բարեպաշտ ես,։ այսպիսի երիտասարդ եւ ազնիւ կենաց կորուստն ինծի ցաւ է։ Տես մէյ մը ես արդէն ծերացած եւ մոռցուած եմ։ Շատ ատենէ վեր մարդկան կարգէն դուրս ելած եմ,։ եւ իմ բանս արդէն բուսած է։ Ես սիրով կը մեռնիմ,։ միայն կ’աղաչէի Աստուծոյ որ մահուանէս յառաջ քահանայի մը օգնութիւնը դանեմ,։

“Դեռ սիրելի՛ ծեր,։ դեռ մահուան վրայ մի խօսիր,։ կրկնեց Մարիամ արտասուօք “սիրտս արդէն զիս ճնշելու սկսաւ։ Հուսով տուն երթամ եւ հօրս ու եղբայր Գլաւին ամէն բան պատմեմ,։ եւ ապահով եմ որ անոնք զքեզ երեսէ չեն թողուր։ Անոնք բարի ասպետաց մեծապէս բարեկամ են,։

Մարիամ աւ խօսքերն ըսելէն ետքը կ’ուզէր աճապարել ու տուն դառնալ,։ բայց նորէն ետ դարձաւ գոգնոցն ու վզի կապն հանեց,։ թաշկինակի մէջ փաթթեց,։ եւ ծերին գլուխը վեր վերցընելով զլիսուն տակը դրաւ։

“Պիտի՛ ծեր,։ հիմայ գլուխդ հանդարտ կրնաս կրթընցնել։ Աստուած զքեզ պահպանէ,։ օգնութիւնն ու փրկութիւնը հեռու չէ,։

Ա՛յնիւ աղջիկն աւ ըսելով աճապարեց գնաց։ Ծերը խօսիլ կ’ուզէր բայց սրտի այլայլութեան արցունքները խօսքերը խղզեցին։

Պիտի՛ շարունակել։

ՊԵՏԱԳՐԱՆ

Օրվանի դքսուհին:

Հեղինե Լուիզ Եղիսաբեթ Օրվանեան Լուգովիկոս Փրեզերիկոս Մեքլենպուրկ-Շվերինի ժառանգական մեծ դքսին աղջիկն էր ու ծնաւ 1814, Յունուար 24ին: Մայրը ծննդեամբ Վայմարի իշխանուհի էր, դուստր հռչակաւոր կարորու Աւգոստոսի ու Լուիզ դքսուհոյ: Սթալէ տիկինը երբոր աս վերջն դքսուհոյն նկարագիրը կ'աւանդէ, կարծես թէ անոր թուան (Օրվանի դքսուհոյն) ստորագրութիւնը կ'ընէ: Այնպիսի կնոջ մը ճշմարիտ պատկերն էր, զորն որ բնութիւնը բարձրագոյն աստիճանի մը կոչած է: Որչափ որ ինք զինքը ուրիշներուն յարգել տալու ձիգէն ու որչափ որ մեծամեծ կանանց տկարութիւններէն ազատ էր նէ, նոյնչափ ուրիշներէն վստահութիւն ու մեծարանք կ'ընդունէր: Ասպետական ժամանակին դիւցազնական ոգւով սիրաւ լեցուած էր, ասով իր սեռին փափուկ յատկութիւններուն եւ ոչ ամենափոքր պակասութիւն մը պատճառելու:

Հեղինե իշխանուհին դեռ երկու տարեկան էր, երբ որ մայրը իր ծաղիկ հասակին մէջ մեռաւ: Կ'ըսուի թէ մայրը մահուան անկողնոյ մէջ, իր երկանը աղաչած ըլլայ որ իր ազգականը Հէսէն-Համպուրկի Աւուսթա իշխանուհոյն հետ կարգուեալ, իր որդւոցը զանկա երկրորդ մայր ընէ: Աս ընտրութիւնն սքանչելի էր. Աւուսթա որն որ 1818ին ժառանգական դքսուհի ու քսան ամիս ետքը այրի մնաց, ինք զինքը բոլորովին իր խորթ զաւակներուն, մանաւանդ պղտիկ Հեղինէին կրթութեան տուաւ:

Տղան վրայ շատ ուտ բացուեցան հոգւոյ սիրուն ու երեւելի յատկութիւնները, «խորհուրդ մը չունէր, կ'ըսէ իր կրթիչներէն մէկը, որ քրիստոնէական ոգւոյ գէմ ըլլայ»: Սակայն մարմնով փափուկ էր ու գիւրազգած, անանկ որ առողջութեանը համար իր ուսման եւանդին հարկ կ'ըլլար չափ գնել: Տասուերկու տարեան էր երբ իր մէկ բարեկամ օրիորդը մահուամբ կորսնցընելով անանկ ցաւ ունեցաւ, որ երկայն տառն հիւանդ պառկեցաւ: Ասկէ մնացած էր երեսին վրայ սեւամաղձական տիպ մը, որն որ որչափ ի սկզբան տեսնողներուն զարմանքն ալ կը գրգռէր նէ, ետքէն քաշած երկայնժամանակեայ վշտերէն ետեւ, տեսնողը անոնց բնական հետեւութիւնը կը սեպէր:

Իր կենաց միօրինակութիւնը անով միայն կ'ընդհատէր, որ երբեմն իր սիրելի երկիրը Վայմար կ'երթար, Չվիցցերի ճամբորդութիւն մ'ու թէփլից այցելութիւն մը կ'ընէր: 1834 տարին նոր ու խոր ցաւ մ'ունեցաւ. եղբայրը վտանգաւոր անկմամբ մը շատ ամիս հիւանդ պառկելէն ետեւ մեռաւ. աս հիւանդութեան ատեն Հեղինէ արտաքոյ կարգի մեծ հոգով խնամեց իր եղբայրը:

1836ին գարնան Օրվանի ու Նըմուրի իշխանները Պերլին այցելութեան եկան, որպէս զի ինչպէս կը կարծուի տեղւոյն արքունեաց հետ ամուսնական կապ մը հաստատեն: Բայց Փրեզերիկոս Ալէքէլմ Դ. թագաւորը Յուլիոսի յեղափոխութեամբ դրուած իշխանական ցեղին հետ կապ ունենալ չէր ուզեր, անոր համար իր արքունեաց մէջ ամուսնանալու վիճակի մէջ եղող մէկհատիկ իշխանուհին, գաղղիացի իշխաններուն հասնելէն քիչ մը յառաջ, նշանուեցաւ: Բայց նոյն իսկ թագաւորը թագաժառանգ իշխաններուն մտադրութիւնը Հեղինէ իշխանուհոյն վրայ

զարձուց: Իշխանուհոյն բրած բնական տպաւորութիւնը թագաւորին անոր վրայ խօսած գովութիւններուն հետ կը միաբանէր ու իշխանուհոյն կողմնէ ալ իր ձեռքը խնդրող իշխանին մտերմական միտութիւն մը կը համապատասխանէր: Սակայն Շվերինի մէջ աս խորհուրդը ընդգիծութիւն գտաւ. Մեծ դուքսը թէ Գաղղիացի նոր կառավարութեան դէմ էր, ու թէ իր քոյրը անանկ երկիր մը յանձնելու «որ իր իշխաններուն զարհուրելի տպազայ մը կը պատրաստէ», իշխանուհոյն սրողումը աս գծաւորութիւններուն յաղթեց: 1835ին, Ապրիլի 5ին ամուսնութեան դաշինքն ստորագրեցաւ ու Մայիսի 15ին Օրվանի դքսին հարսը իր մօրը հետ Լուգովիկոսութիւն մեկնեցաւ, 25ին գաղղիական սահմանը ու քիչ մ'ալ ետքը Ֆրանսիայի հասաւ: Ամէն կողմ մեծ սիրով ընդունելութիւն գտաւ ու անցած տեղը աղէկ տպաւորութիւն բրաւ:

Վքսուհոյն կարգուելէն յառաջ եղած քսնի մը մանր գէպքեր պատմեց: 1830ին Շվերինի ժառանգական մեծ դքսուհին Թէփլից խաբուեցաւ, հետն էր իր աղջիկն ալ, որն որ հոն Կարլոս Ժ.ին ու Տոֆինին (գտերը) հետ ծանօթութիւն բրաւ: Տոֆինը արտաքոյ կարգի մտերմութիւն ու սէր կապեց Հեղինէին հետ ու երբոր շատ ատեն ետքը օրինականները Բրակա եկան, Տոֆինը ամենէն յառաջ Օրվանի դքսուհին հարցուց, որուն անունը Գաղղիացիք դիտմամբ չէին անուաներ: «Երջանիկ է», կը հարցընէր Տոֆինը, «կը բաղձամ որ երջանիկ ըլլայ, վասն զի ես զանկա կը ճանչնամ ու զիտեմ թէ որչափ արժանի է երջանիկ ըլլալու»:

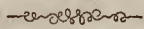
Յառաջ քան Գաղղիա երթալը իշխանուհին իր ծնողացը պալատին մէջ չորս տող տաղաչափութիւն մը շինած ու պատուհանի մը ապակիին վրայ փորել տուած էր: Նոյն փորելի ստանաւորին մէջ իր հայրենի պալատը ձգած ատեն ունեցած երջանկութիւնն ու տրտմութիւնը կը յայտնէ: Ասոնք են նոյն տողերը

Մընաւ բարով, խաղաղ իմ տուն,
Քեզ կը ձրգեմ սիրաբոյ լեցուն:
Բախտ ալ հասնի ինձ հեղեղաւ,
Քեզ չմոռնամ պիտ'որ բնաւ:

Վքսուհոյն 1838, Մայիսի 30ին, իր հարսանեաց տարեգարծին օրը մէկ բարեկամ օրիորդին դրած նամակին մէջ հետեւեալ տեղը մտադրութեան արժանի է:

«Նյուրն», կ'ըսէ, «սիրտս ամէն ատենէ աւելի երջանիկ ու լի է շնորհակալութեան զգածմամբ: Ասկիտ անանկ օր մըն է, որ մարդ ամէն անգամ նոր զգածմամբ մը կ'ողջունէ: Բայց ինչչափ տարբերութիւն կայ աս ու անցեալ տարւան մէջ: Իմ բոլոր յոյսերս լեցուեցան, ու նոր յոյսեր զիս ապագային հետ կը կապեն: Խոր ու հաստատ միտում մը, որուն նոյն իսկ շուքը ինձի օտար էր, որտիս մէջ արմատ ձգեց, իմ ընտանեացս հետ ունեցած յարաբերութիւններս հաստատուն հիման վրայ դրաւ, ու իմ հայրենեացս նկատմամբ ունեցած դիրքս նոր յուսոյ մը վրայ հաստատեց: Զիս հիմակ գոհութեամբ լեցնող բաներէն քսնի մը բան յառաջունէ տեսած էինք, բայց իմ երջանկութեամբ բոլոր ընդարձակութիւնը ոչ քու հաւատարիմ սիրտդ, ոչ մօրս սիրտը եւ ոչ ես իսկ կըրնայի երեւակայել: Հիմակ ժամը երկու է: Նոյն ատեն աս ժամը փառաւոր առարկաներ չորս կողմն պատած էր ու իմ օժիտներս կը զննէի: Ինչ բեռ կը զգայի ան ու

տեն իմ վրաս: Ան ժամանակին վեր, փառք Աստուծոյ, բաւական անտարբեր եղան ինծի այնպիսի փառաւորութիւններ եւ սովորեցայ որ ան անհրաժեշտ հարկաւոր կարծած բաներուս ճշմարիտ արժէքը որ մը պիտ'որ ծանօնամ: Ո՛հ, ինչ յիշատակ, ինչ տարբերութիւն: Միտաեղ օրհնեղը զԱստուծոյ որ զիս իր բարեկեցութեամբ կը լեցընէ ու իմ կեանացս այսպիսի մեծ, զեղեցիկ ու ծանրակշիւ նպատակ մը դրաւ: Ինծի անանկ կ'երեւայ որ Աստուծոյ ինծի չափէն աւելի երջանկութիւն կը խաւրէ, եւ թէպէտեւ ես աղէկ համոզուած եմ ու կը զգամ որ ասիկա իմ արդիւնքէս վեր է, սակայն շնորհակալութեամբ կ'ընդունիմ զայն ու կ'ուզեմ վայելել, որչափ որ ինծի կը շնորհուի: Գարիգէ կամը ծնանէն քանի մը ժամ ետքը դրածներուն մէջ զեղեցիկ կը միաբանի մայրական զգածումը այն նոր պարտուց հետ, զորն որ ինք ունէր Գաղղիայի նկատմամբ:

ՔԱՂԱՔԱՔԵՏԵ ԵՒ ԶՕՐԱՎԱՐՔ

ԺԱՄԱՆԱԿԻՍ

ՀԵՆՐԻԿՈՍ ՀԷՍ

Հէս 1788ին Վիեննա ծնաւ. 1805ին աւստրիական բանակին մէջ ծնունդով իբր ստորին պաշտօնակալ իր զինուորական ընթացքն սկսաւ: Իր սրամտութիւնը ծանօցուելով շատ չանցաւ փանապետ (Quartier-mestre) եղաւ, եւ աս ատարածանի մէջ 1805ին, 1813ին, 1814ին եւ 1815ին պատերազմներու մէջ գտնուեցաւ: 1815ին գլխաւոր բանակի մէջ գտնուեցաւ, եւ հոս առջի անգամ՝ զօրաց բռնելու յատակագիծը շինողներուն հետ մասնակից ըլլալու առիթն ունեցաւ: Նոյն տարին պահպանապետ (major) եղաւ, եւ պատերազմը լրինեալէն ետքը աս պաշտօնակալին կուրծքը չորս շքանշաններով զարդարուեցաւ: Հէս հետեւեալ խաղաղութեան ատենը ինք զինքը պատերազմական ու զինուորական աշխարհագրութեան վերաբերեալ գործքերու տուաւ: 1819ին, ստանաւարաց 33երորդ գնդին վրայ դրուեցաւ եւ 1822ին նոյն գնդին գնդապետի տեղակալը եղաւ: 1830ին՝ հիւսիսային Իտալիայի զօրաց աւագանւոյն (Etat-major) մեծը եղաւ: Աս էական դիքքի մէջ Ռատեցքի զօրապետին քովն էր, եւ քիչ ատենէն անոր վստահութիւնը վստակեցաւ, եւ անոր գաղափարներն երենինին հետ կատարեալ միացնելով ի գործ կը դնէր: Ռատեցքի իր սրատեսութեամբ իմացած էր թէ աւստրիական զօրքը իրեն կրթութեամբ եւ շարժմանը մէջ ինչ սխալմունք կ'ընէր որով վերջի պատերազմի մէջ թէ եւ խիստ քաջութեամբ պատերազմած բայց շատ ջարդուած էր: Իր գաղափարը յայտնէն ինք իրեն բացարձակ զօրավար ըլլալու ատենուան կը պահէր: Աս խորհրդածութիւնները զրի՞ զարնելու համար ամենէն յաջողակ գրիչը, Հէսին գրիչն էր: Հէս երկու գործք գրեց՝ «Կրթութիւն պատերազմի», եւ «Կրթութիւն զինուորական հրահանգաց», Աս երկու գործքերը Եւրոպային ամեն հանճարեղ պաշտօնակալաց մտադրութիւնը իրենց ձգեցին: Աս կարգաւորութիւնները քիչ մ'ետքը բոլոր Աւստրիայի բանակին մէջ տարածուեցաւ, եւ Աւստրիացիք 1848ին եւ 49ին ըրած յաղթութիւններն աս կարգաւորութեանց պարտական են: Հէս 1842ին սպարապետի տեղակալ առնուանուեցաւ: 1848ին աղգային պահպանաց վերին

հրամանատար էր, բայց Ռատեցքի բաղձալով, որ զինք իր քովն ունենայ անոր առջին ընդարձակ դաշտ բացաւ:

Հէս Իտալիա հասած ատենը, սողոյ է աւստրիական զօրքը վհատած չգտաւ, բայց տեսաւ որ էջ գետին կողմը ցրուած եւ անօգնական մնացած էին: Թշնամիք 35,000 հոգւոյ վրայ երեք կողմանէ կը սպառնային: Հէս զանոնք Բեագիւրայ, Մանդուայ, Վերոնայ եւ Լէնեանոյ չորս ամառ բերդերու մէջ բանակեցուց: Բայց երբոր Մայիսի 25ին Գուռն կողմը 19,000 պահեստի զօրքն հասցուց, ան ատեն Ռատեցքի իր զօրավարին (Հէսին) յատակագիծն՝ անմիջապէս ի գործ դնելու սկսաւ: Հէսին առաջին արի գործողութիւնը, թշնամեաց կողմն վրայ քալելն էր, որով զօրքը թշնամեաց աչքին տակ Վերոնայէն Մանդուայ տարաւ: Գուռնադոնէի եւ Մանդանարայի պատերազմներուն առաջնորդեց, բայց իր գլխաւոր մտադրութիւնը Բեագիւրայի վրան էր: Իսկզբան աս ճգանց անյաջող երթալը ա՛ւստր զօրավարին՝ ընդհանուր յատակագիծը չպահէին էր: Բայց ի վերայ այսր ամենայնի աս անյաջողութիւնը թշնամեաց աւելի միաստկար եղաւ: Որովհետեւ զեռ Բեագիւրայի բանը չմընցած՝ անակնկալ պատերազմ մը յառաջ եկաւ: Աւստրիացիք աճապարեալ ետ կը քաշուէին, բայց չէ թէ ինչպէս Սարտինիացիք կը կարծէին՝ դէպ ի Վերոնայ կը դիմէին, այլ ետ քաշուելու սկսած տեղերնէն 11 միոն Վիլենցա կ'երթային, որն որ 15,000 Իտալացի զօրքով եւ աղգային պահպաններով բռնուած էր, եւ ասոնց առաջնորդութիւն կ'ընէր Տուրանոյ: Աս տեղը յանկարծ եւ յանգիւնութեամբ առնուեցաւ, որով Վենետական գաւառը մէկէն ի մէկ թշնամիներէն մաքրուեցաւ: Աս գործողութիւնը Աւստրիայի Իտալական բանակին ամենէն զեղեցիկն է: Մինչեւ որ Սարտինիացիք եղածն իմացան, Աւստրիացիք Վերոնայ հասած էին: Աս ըլլալէն ետքը քիչ մ'ատեն անգործունէութիւն մը տիրեց, որովհետեւ Աւստրիացիք զօրանալու կը սպասէին: Սպասուած զօրութիւնը Յուլիսի մէջ հասնելով, յարձակողանի սկսան: Որովհետեւ Սարտինիացիք տարածեալ դիրք մը բռնած էին, Աւստրիացիք որոշեցին որ մէջ տեղէն զարնեն անցնին եւ թէ կողմն ու թէ կռնակէն յարձակին: Գործողութիւնը կատարեալ յաջողեցաւ: Գուռնոյցայի երեքօրեայ պատերազմներու մէջ Սարտինիացւոց բանակը ցրուեցաւ, եւ երբոր հալածուելու սկսան, իրենց սահմաններուն ապաւինեցան: Որուն վրան եկաւ Աւգուստոս 9ին զինագաղարը եւ ա՛լ յառաջ երթալը ուշացաւ: Հետեւեալ տարին Մարտի 16ին, (1849) Սարտինիա՝ ինչպէս Ռատեցքի արդէն կը սպասէր նորէն պատերազմ հրատարակեց: Հէս արդէն իր յատակագիծը շինած լրնցուցած էր, եւ առանց ձայն հանելու գործադրութեան ժամանակին կը սպասէր: Իր յատակագիծը շատ յաջող էր: Մարտի 23ին Նովարայի պատերազմն սկսաւ, հոն Սարտինիայի զօրքը ջարդուեցաւ, նոյն ամսոյն 26ին Վիքտոր Էմմանուէլ խաղաղութիւն ընելու կ'աղաչէր: Աս պատերազմը սկսելէն մինչեւ վերջը հազու հինգ օր տեւեց: Աս պատերազմի մէջ Հէսին ցուցուցած քաջութիւնը Ռատեցքի՝ կայսեր ասան կ'ը ստորագրէր: «Նս պետք է որ որսանց խոստովանիմ, որ աս պատերազմին յաջողութեանը եւ ձեր զինուոր յաղթութեան գործքին մեծագոյն մասը սպարապետի տեղակալ Պարոն Հէսին պարտական ենք»:

Հէս անոր վրայ, բոլոր զօրաց աւագանւոյն գլուխ եւ թշնամութեամբ եղաւ: 1855ին արեւելեան պատերազմի ատեն, կայսրը զինքը՝ Ռուսաստանի դէմ որոշուած

